

בעניין היוולדות הפלסטיניות, הגיש המוקד להגנת הפרט יחד עם האגודה לזכויות האזרח וארגון רופאים לזכויות אדם, עתירה לבית המשפט העליון. בעקבות עתירה זו הסכים המוסד לביטוח לאומי שבתי החולים ירשמו מיד ללידה אשה ירושלמית שגם בעלה תושב ישראל, ואף התקבל סיכום (בעל פה) לפיו המוסד ישלם עבור לידה של יולדת שאת חקירתה לא הספיק לסיים עד הלידה. אם יכריע המוסד, מאוחר יותר, כי האשה איננה תושבת ישראל על פי הקריטריונים שלו, יגבה ממנה חזרה את הסכום ששולם עבור הלידה.

אשר לנוהל הכללי באשר לחקירותיהן של נשים הרות וזכותן לכיסוי הוצאות הלידה ומענק הלידה מטעם המוסד - העניין טרם הוכרע.

* * * * *

במוקד להגנת הפרט מטופלות עשרות תלונות של תושבי מזרח ירושלים - בעניין בקשות לאיחוד משפחות, רישום ילדים, שלילת תושבות, סירוב למתן שירותים רפואיים ועוד. בכל הנושאים הללו פועל המוקד בתיאום עם ארגונים נוספים ועם עורכי דין פרטיים המתמחים בתחום זה. הטיפול בתלונות נעשה באמצעות התכתבות עם הרשויות הרלוונטיות ופניות פרטניות ועקרוניות לבתי המשפט, ובמיוחד לבית המשפט הגבוה לצדק.

במהלך 1997 טופלו במוקד ענייניהן של 121 משפחות שמשרד הפנים מאיים בשלילת תושבותן, וכן רישום ילדים במרשם האוכלוסיין, בעיות בריאות וביטוח לאומי. הוגשו בסך הכל 16 עתירות לבג"צ בנושאים אלה, מתוכן נפתרו בהצלחה עד כה 5 מהמקרים. שאר העתירות תלויות ועומדות עדיין.

ב. תושבות בשטחים

הנושא של איחוד משפחות של פלסטינים בגדה ובעזה עם בני משפחותיהם שאינם תושבים, מטופל ע"י המוקד להגנת הפרט מזה שנים. בעיית התושבות היא בעיה כאובה עבור אוכלוסיית השטחים: משפחות רבות מוצאות עצמן מפוצלות מבחינת מעמדן: גרמו לכך, בין היתר, המלחמות והפיכת רבים לפליטים; הגירה למטרות כלכליות (במיוחד למדינות המפרץ); החוק הצבאי, המקשה על קבלת תושבות ומקל על אובדנה; ודפוסי הנישואין המסורתיים, המעדיפים נישואין במשפחה המורחבת גם כאשר בני המשפחה חיים בארצות שונות והם בעלי נתינויות שונות. עבור בני הזוג וילדיהם משמעות פיצול המעמד היא חיים ללא יציבות וללא ודאות: תקופות ממושכות שסופן אינו ידוע, של פירוד, נסיעות לזמן לא ידוע או שהייה בלתי חוקית בשטחים תחת איום מתמיד של גירוש.

במסגרת מאמצי המוקד בנושא זה, ובעקבות עשרות עתירות שהוגשו בשנים 1991, 1992 ו-1993 לבית המשפט העליון, הושגו בעבר מספר הסדרים -

צרים - עם צה"ל, שנועדו לפתור את בעיותיהן של משפחות אלה. מדובר היה במתן אפשרות לבני זוג של תושבי השטחים ולילדיהם הקטינים לשהות בשטחים יחד ללא הפרעה וללא איום בגירוש, ובמשך הזמן לרכוש מעמד של תושבי קבע. גם לאחר השגת ההסדרים הכלליים טיפל המוקד במקרים הרבים בהם הופרו ההסדרים ובמשפחות שנפלו מחוץ לקריטריונים הצרים שנקבעו.

הסכמי אוסלו העבירו סמכויות בתחום של תושבות בשטחים והסדרי הביקור בהם מידי הישראלים לידי הפלסטינים (הסכם הביניים מ-28.9.95, נספח 1, סעיף 28). גם ע"פ ההסכם, העברת הסמכויות איננה מלאה, ופעולות רבות של הרש"פ מותנות בסוג זה או אחר של הסכמה ישראלית. בפועל, לא קיימה ישראל את ההסכם במלואו, ולמרות שהסמכויות הועברו פורמלית לרש"פ באמצע חודש נובמבר 1995, עד היום לא הועברו לרש"פ מלוא מאגרי המידע והאמצעים הטכניים שהיו אמורים להיות מועברים ע"פ ההסכם. בתחומים רבים עדיין לא הושגה הסכמה בין הישראלים לבין הפלסטינים בנוגע לאופן בו יופעלו הסמכויות: חילוקי הדעות נוגעים הן לשאלות של מהות (כגון, גודל המכסה השנתית לאיחוד משפחות) והן לשאלות של פרוצדורה (כגון, האופן בו יועברו בקשות לרשיון ביקור לאישור - "clearance" הישראלי). המשא ומתן בעניינים אלו הוקפא ע"י הישראלים משך תקופה ארוכה, ורק לקראת סוף 1997 הסתמנה תזוזה כלשהי בדיונים. בשל התלות בהסכמים שיושגו במסגרת המו"מ, מוקפא הטיפול בנושאים שונים כבר למעלה משנתיים.

העברת הסמכויות יצרה גם מורכבות ביורוקרטית מכבידה. התושב הפלסטיני שוב אינו בא במגע ישיר עם הרשויות הישראליות, אלא נזקק לשירותים של הרשויות הפלסטיניות, שלעתים הן בעלות סמכות של ממש, ולרוב הן אך ורק בבחינת מתווך בין התושב לבין הרשות הישראלית. וכמו כדי להוסיף לבלבול, הפרוצדורות (במידה שהן קיימות) משתנות בין מקום למקום בשטחים ובין אזורי A לאזורי B ו-C, ואגרות נפרדות נדרשות ע"י הצד הישראלי וע"י הצד הפלסטיני. כפל הרשויות מקשה על המעקב אחר הבקשות, ועל העברה וקבלה של מידע אודותיהן. כך, למשל, לעתים אין הפלסטינים מעבירים בקשות לצד הישראלי מתוך ידיעה שסוג זה של בקשות דינן להידחות, ואילו הצד הישראלי אינו מוכן להתייחס לפניות המוקד בעניינן של בקשות אלה בטענה שמעולם לא הועברו לידיהן. בקשות אחרות מועברות הלוך ושוב בין הצד הישראלי לבין הצד הפלסטיני בשל אי הבנות או בשל פיצול סמכויות.

השינויים שבאו בעקבות העברת הסמכויות חייבו שינוי בדרכי הפעולה של המוקד. באותם תחומים שהטיפול בהם כבר חודש (בייחוד אישור בקשות לאיחוד משפחות והנפקת תעודות זהות לבני האוכלוסייה המוגנת ע"י ההסדרים שהושגו בבג"צ בשנת 1992), חידש המוקד את ערוצי התקשורת בנושא זה עם המינהל האזרחי, ופועל להשגרת תשובות ולזירוז הליכים. עובדי המוקד, באמצעות מגעיהם עם הרשות הפלסטינית והישראלית והמידע

המגיע מהשטח, לומדים את הנהלים החדשים ואת אופן יישומם. הם מנחים את התושבים בסבך המבלבל של פיצול הסמכויות ומעדכנים אותם בעניין הזכויות החדשות שהוקנו להם בעקבות ההסכמים. מגעים אינטנסיביים עם המשרדים הרלוונטיים של הרשות הפלסטינית, מאפשרים לחדד את הבעיות הכלליות הדורשות טיפול, ולקדם את הטיפול בעניינים ספציפיים התלויים ועומדים.

איחוד משפחות ורשיונות ביקור בשטחים

בשנת 1993 הודיעה המדינה לבג"צ, בתשובה לעתירות תלויות ועומדות - רובן הוגשו ע"י המוקד להגנת הפרט - כי ישראל תישם מדיניות חדשה בנושא איחוד משפחות בשטחים. המדיניות החדשה איפשרה איחוד משפחות לקבוצה של משפחות - בני זוג וילדים קטינים - שנהוג לכנותה "אוכלוסיית הבג"צ ה-I". המדובר במשפחות בהן אחד מבני הזוג הוא תושב ומשנהו אינו תושב, ואשר תאריך נישואיהם של בני הזוג קודם ל-31.8.92. בנוסף, נדרש שכן הזוג שאינו תושב, שהה בשטחים לתקופת מה בתקופה שבין שנת 1989 לבין 31.8.92. לגבי קבוצה שנייה, המכונה "אוכלוסיית הבג"צ ה-II", הוכרה ע"י המדינה זכותן של המשפחות לחיות יחד בשטחים, כשהדבר מתבצע באמצעות רשיונות ביקור ארוכי טווח, המוארכים מדי שישה חודשים. באוכלוסייה זו כלולים בני משפחות, בהן תאריך הנישואין ותאריך הביקור בשטחים של בן הזוג שאינו תושב, נופלים בין ה-1.9.92 ל-31.8.93. בני אוכלוסיית הבג"צ ה-II, ומי שאינם כלולים באף אחת משתי אוכלוסיות הבג"צ, גם הם זכאים להגיש בקשות לאיחוד משפחות, אך להבדיל מבני אוכלוסיית הבג"צ ה-I, בקשות אלו צריכות להיות מאושרות אך ורק במסגרת מכסה שנתית מוגבלת, שנקבעה ל-2,000 בקשות לשנה בעזה ובגדה גם יחד.

כבר בעת שהודיעה המדינה על המדיניות החדשה, טענו הארגונים לזכויות האדם, כי המכסה של 2,000 בקשות לשנה רחוקה מלענות על הצרכים הבערים של האוכלוסייה. הערכה זו אושרה עם הזמן, כשאלפי בקשות נדחו משנה לשנה עקב מילוי המכסות.

עם העברת הסמכויות לרשות הפלסטינית, חל קיפאון כמעט גמור בכל הנוגע לבקשות לאיחוד משפחות. חילוקי הדעות לגבי גובה המכסות הובילו לכך, שהטיפול בבקשות הוקפא לתקופה ארוכה. יצאו מכלל זה הבקשות שהוגשו ע"י בני אוכלוסיית הבג"צ ה-I, בקשות המאושרות מחוץ למכסות. המוקד ממשיך לטפל גם היום בבקשות כאלו, שטרם נענו, בין בשל עיכובים אצל הרשויות ובין משום שלמשפחות לא נודע על זכאותן אלא לאחרונה. לקראת סוף 1997, התגבשה הבנה במסגרת המו"מ המתנהל בעצלתיים בנושא זה בין ישראל לרש"פ, שיחודש הטיפול בבקשות לאיחוד משפחות במסגרת המכסות הקיימות, מבלי שהרשות הפלסטינית תוותר על דרישתה להרחבתן.

המכסות המוגבלות, והקיפאון בהליכים של איחוד משפחות, לצד הקריטריונים המצומצמים המאפשרים לבני אוכלוסיות הבג"צ לחיות בשטחים יחד ע"פ רשיונות ביקור ארוכי טווח, יצרו מצב בו משפחות רבות אינן יכולות לחיות בצוותא בשטחים באורח חוקי. במקרים רבים מעדיפים בני משפחות אלה לשמור על המסגרת המשפחתית במחיר של שהייה לא חוקית של בן הזוג הלא-תושב בשטחים. בני זוג אלה חיים באיום מתמיד: אמנם, עקב הפריסה מחדש, אין חיילי צה"ל מפטרלים ברחובות הערים הפלסטיניות, אבל האנשים עלולים להיתפס במחסום מזדמן, להיעצר ולהיות מגורשים מהשטחים. כאשר בן הזוג שאינו תושב אינו מצוי בשטחים, הסיכוי שלו לבקר את בן זוגו וילדיו שבשטחים פחת השנה מאוד. בקיץ 1997 הגבילה ישראל עד מאוד את ביקורי הקיץ בשטחים. הגבלות אלו באו כסנקציה נגד הרשות הפלסטינית, אשר אינה פועלת, לטענת ישראל, להוצאתם של כ-30,000 מבקרים שלא עזבו את השטחים בתום תוקף רשיונות הביקור שבידיהם. הרשות הפלסטינית טוענת כי בעקבות בדיקה פרטנית שערכה, שהמספרים שהציגה ישראל מנופחים, וכוללים אנשים שיצאו את השטחים או שקיבלו תושבות קבע בעבר. בינתיים, סובלות משפחות רבות מנתק ומחוסר ודאות לגבי גורלן בעתיד.

רישום ילדים

עד לשנת 1995 יכלו תושבי השטחים לרשום את ילדיהם במרשם האוכלוסין ובתעודות הזהות שלהם אך ורק עד הגיעם לגיל 16. במקרים מסוימים (כאשר הילד נולד בחו"ל או כאשר רק אמו היתה תושבת), הוגבל הגיל לחמש שנים בלבד. ילד שנולד לאב תושב ולאם שאיננה תושבת, לא יכול היה להירשם כלל. המשמעות של אי-רישום היתה, שלילד לא היה מעמד חוקי בשטחים, הוא לא היה רשאי לחיות בהם עם הוריהו התושב (או הוריו התושבים), ולא היה לו עתיד בשטחים משהתבגר. מצב זה תוקן בראשית שנת 1995 בלחץ הארגונים לזכויות אדם. מעתה היה כל ילד עד גיל 18 זכאי להירשם במרשם ובלבד ששני הוריו תושבים, או (אם רק אחד מההורים תושב) שמקום מגורי הקבע שלו הוא בשטחים. אך אליה וקוץ בה: ההסדר החדש לא יושם מעולם. גם מי שהגיעו למשרדי המינהל האזרחי עם העתקים מהצו החדש - נתקלו בסירוב גורף של הפקידים לרשום את ילדיהם.

בא הסכם הביניים, והביא עמו הסדר חדש: מעתה הותנתה הזכאות להירשם אך ורק בהיותו של אחד ההורים תושב השטחים. אבל גיל הרישום שוב שונה, ומי שגילו מעל ל-16 שוב לא נחשב לילד הזכאי להירשם במרשם ולחיות לצד הוריו... הסכם הביניים מעניק את הסמכות לרישום ילדים בלעדית לרשות הפלסטינית, אולם הוראה זו לא התקיימה בשטח. מאחר שמרשם האוכלוסין הממוחשב נותר בידיה של ישראל, נדרש בפועל אישור ישראלי לכל הוספה למרשם האוכלוסין, וישראל ממשיכה לכפות את פרשנותה היא לזכאות לרישום ילדים.